

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ПІДСТАВИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглянуто природу інформаційної культури у межах загальної теорії пізнання, своєрідність сучасних принципів її формування. Визначено гносеологічні підстави формування інформаційної культури, що є цілісною підсистемою професійної і загальної культури людини та проявляється на рівні специфіки когнітивних процесів. Наголошено на необхідності трансформації класичної моделі теорії пізнання, що дозволяє удосконалити пізнавальний процес, акцентувати символіко-образну активність та мовну свідомість майбутніх учителів іноземних мов.

Ключові слова: інформація, інформаційна культура, теорія пізнання, гносеологічні підстави.

Процес означення феномену інформації та інформаційної культури належить до складних і значущих питань сучасної гуманітаристики. Оформлене в середині ХХ століття завдяки працям відомих американських математиків Клода Шеннона і Норберта Вінера поняття інформації все ще набирає обертів у нетрях власного існування, параметрах, основних характеристиках, іманентних сучасній інформаційній культурі, і тому вимагає сучасного переосмислення у контексті конкретних проявів і міжгалузевому застосуванні. Інформація, яка зараз формує вектор еволюції майбутнього соціуму у найбільш широкому розумінні, визначає напрямки розвитку всіх без винятку галузей знань, що їх набуло людство.

Актуальність дослідження безпосередньо пов'язана з викликами до суспільства нового типу, що формується як наслідок нової глобальної соціальної революції, спричиненої вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційно-комунікаційних технологій. Глобальне суспільство характеризується тим, що обмін інформацією не буде мати ні часових, ні просторових, ні політичних меж, при цьому створюються умови для взаємопроникнення культур, відкриваються кожному соціуму нові можливості для самоідентифікації. На сучасному етапі розвитку суспільства з'являється потреба у відповідних знаннях для обробки інформаційних ресурсів, саме тому актуальним стає не лише отримання знань, а здатність швидко й якісно обробляти і засвоювати необхідну інформацію, що має забезпечити орієнтацію в інформаційному потоці. При цьому виникають суттєві труднощі, пов'язані з суперечностями між обмеженими можливостями людини щодо сприйняття і засвоєння інформації та наявними її потоками, великою кількістю інформації, яка у певний час не потрібна людині, а також бар'єри на шляху до споживання інформації. Вчені стверджують, що процес входження в інформаційне суспільство має комплексний характер, адже необхідною умовою є не тільки наявність технічних умов інформатизації, але й соціальних умов задля можливостей індивіда користуватися інформаційними технологіями [6]. Соціальне замовлення на збільшення ролі інформації та знань в житті суспільства, забезпечення ефективної інформаційної взаємодії людей, їхнього доступу до світових інформаційних ресурсів, виводить на новий рівень потребу в якісно новій підготовці вчителів іноземних мов.

Це питання досліджується вітчизняною наукою останні десятиліття на міжгалузевому рівні, проте однією з сучасних проблем залишається дефінітивна підміна, що сталася ще у 60-х роках ХХ століття. В зазначений період інформаційні технології розглядалися лише в прикладному аспекті, відповідно поступово це призвело до ототожнення поняття інформації з поняттям комп'ютеризації, що, у свою чергу, веде до осмислення феномену інформаційної культури лише у вузько профільному сенсі. Саме такий підхід став пріоритетним у педагогічних і психологічних розвідках ще наприкінці 90-х років ХХ століття (А. В. Фіньков, Г. С. Поспелов, А. І. Ракітов, В. Г. Розумовський, Н. Ф. Талізін та ін.). На сучасному етапі педагогічна наука переорієнтовується на проблематику "вчитель – професійна діяльність – інформаційна культура", коли акцент зроблено на розумінні складових інформаційної культури як невід'ємних у досвіді сучасного вчителя (О. В. Данильчук, В. В. Лапінський, В. П. Олексюк, Т. В. Підгорна та ін.).

Значний науковий потенціал накопичено в дослідженні використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі різними галузями знань, а також їх впливу на вибір змісту і методів навчання, методологічний рівень фахівців (Б. С. Гершунський, С. О. Гунько, А. П. Єршов, М. І. Жалдак, Н. В. Морзе, В. І. Клочко, Ю. С. Рамський та ін.). Більшість дослідників у

власних дослідженнях звертають увагу на рівень і умови сформованості інформаційної культури фахівців різного профілю.

Так, О. П. Значенко, розглядаючи інформаційну культуру як особливий аспект соціального життя, зосередила увагу на особливостях підвищення рівня останньої у студентів і ролі освітнього середовища, що поєднує гуманітарне знання з оволодінням інформаційно-комунікаційними технологіями навчання [3, с. 8]. А. О. Клименко констатує сформованість інформаційної культури як важливої характеристики професійної компетентності сучасного вчителя. Науковець розробляє критерії сформованості умінь і навичок у сфері інформації і теоретично обґрунтовує технологію формування інформаційної культури [5]. У свою чергу, В. В. Кириленко науково обґрунтував і розробив модель формування інформаційної культури, акцентуючи увагу на педагогічних умовах, необхідних для високого рівня сформованості зазначеної культури [4]. Вивчаючи специфіку формування інформаційної культури, І. О. Лук'янченко визначила низку педагогічних умов її формування, що охоплює чотири етапи: мотиваційно-підготовчий, репродуктивно-діяльнісний, конструктивно-творчий і рефлексійно-оцінювальний [8]. Зазначені дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми формування інформаційної культури майбутніх учителів, натомість залишаються недостатньо дослідженими теоретико-філософські засади формування інформаційної культури майбутніх учителів іноземних мов, що є завданнями цієї розвідки.

Метою статті є висвітлення гносеологічних підстав формування інформаційної культури майбутніх учителів іноземних мов, що є конче необхідним підґрунтям для розробки ефективної моделі формування досліджуваної культури.

Розглянемо поняття "інформаційна культура", обґрунтуємо необхідність урахування гносеологічних засад формування досліджуваної культури, визначимо гносеологічні підстави її формування в широкому та вузькому значеннях, проаналізуємо базові гносеологічні та діяльнісні компоненти, запропонуємо "вертикальну" та "фронтальну" моделі пізнавального процесу.

Інформаційна культура, як і вся культура, може бути визначена як актуалізація смислового потенціалу творчої діяльності. Культура реалізується як продукт людської діяльності, у той же час усі форми соціальної взаємодії є складовими культурних процесів. Культура – це завжди система цінностей, за допомогою яких суспільство інтегрується, підтримує функціонування і взаємозв'язок своїх інститутів [1].

Інформаційна культура як широко вживаний термін сучасного наукового дискурсу залишається обмеженим у питаннях трактування його функціональності в освітньому процесі, зокрема вищої педагогічної школи. Зведення процесів формування інформаційної культури у майбутніх учителів до формування навичок використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі не дозволяє вийти за межі суто технічної проблематики та використати в повному обсязі універсальність і багатогранність феномену інформаційної культури, а отже, підготувати майбутніх учителів до викликів інформаційного суспільства, яке потребує не лише професійно-орієнтовану особистість, а освіченого споживача, здатного не тільки бути інертним елементом медійного простору, але й продукувати інформацію, критично відсортовувати наявну, усвідомлено давати запит на потрібну інформацію. Саме тому з'ясування гносеологічних підстав формування інформаційної культури, врахування їх специфіки у навчальному процесі дозволить вийти на якісно інший рівень розуміння ролі інформації та способів залучення в інформаційні процеси.

У рамках гносеологічної системи будь-яке теоретизування розгортається, виходячи з опозиції "суб'єкт – об'єкт" пізнання, що дозволяє показати процес пізнання як такий, що ґрунтується на соціально-історичній практичній діяльності у спільноті людей в її різних аспектах. У контексті гносеології освіта виступає в якості системи соціально та історично зумовлених норм і процедур, в яких найбільш повно розкрито взаємозв'язок понять "освіта", "навчання", "виховання", "знання", "вміння" і "досвід".

Питання гносеологічних підстав формування інформаційної культури може бути досліджено у вузькому і широкому значеннях. Прикладний характер полягає у формуванні інформаційної культури у межах оволодіння інформаційними ресурсами, навичками пошуку інформації та її використання у всіх видах діяльності, вміння виокремлювати необхідну інформацію з тексту, переосмислювати і творчо переробляти її, спираючись на весь комплекс засобів і способів, наявних в освітньому процесі [10, с. 13]. Натомість широке розуміння цих процесів передбачає розуміння всіх ризиків інформатизації суспільства та їх відображення на освітніх системах, що передбачає цілісний погляд на проблему, зокрема питання технократизації пізнавальних процесів, коли людина як суб'єкт поступово нівелюється. Пріоритет знання в інформаційному суспільстві є беззаперечним, але це висуває багато вимог як до якості суспільства, так і до освітніх процесів. Невід'ємними його компонентами стають підготовка компетентних, високої культури фахівців, створення інформаційних ресурсів, що спрямовані на досягнення високого рівня якості та безпеки життя людей в національних і глобальних масштабах.

Гносеологічний аспект освіти, за твердженням Т. Кучера, розкривається в контексті таких понять, пов'язаних із навчанням і вихованням, як "розуміння", "засвоєння", "аналіз", "інтерпретація", "поняття", "пояснення", "сенс" тощо. Теоретичні підстави пізнання близькі до теоретичних основ освіти, у зв'язку з

чим, розуміння гносеологічних концепцій необхідне для розуміння сутності освіти, зокрема і в межах окремої галузі [11, с. 16].

Аналізуючи гносеологічні аспекти формування інформаційної культури, потрібно звернути увагу на специфіку сучасного процесу пізнання, а також розглянути методологічну складову, що проявляється завдяки знанням про принципи, методи, шляхи і засоби залучення у багатовекторність інформаційної культури. Предметне поле теорії пізнання є незмінним у власних опозиціях: емпіричне / теоретичне, абстрактне / конкретне, практичне / споглядалне, аналітичне / синтетичне, загальне / одиничне, суб'єктивне / об'єктивне [6, с. 77]. У гносеологічному аспекті культура виступає як сукупність досягнутих у процесі пізнання світу матеріальних і духовних цінностей, які в конкретний період, з одного боку, відображають рівень досягнень людства, а з іншого – стають специфічним об'єктом освоєння.

Людина у системному розумінні характеризується наявністю самосвідомості та свободи. Самосвідомість є здатністю людини фіксувати свою самість, визначеність щодо будь-яких явищ, "схоплення самого себе" у світі, й саме самосвідомість постає умовою можливості пізнання, тобто спрямованості свідомості на інші речі або на себе. У процесі пізнання людина, яка націлює свідомість на певне явище, виступає в якості пізнавального суб'єкта, а відповідно те, що пізнається, як об'єкт. Свобода виступає принципом пізнання, що реалізується у вільному виборі пізнавальним суб'єктом об'єкту пізнання.

Відтак, пізнання в усі часи залишається особливим видом взаємодії людини з оточуючим світом, які вона довільно виділяє як об'єкти взаємодії. Пізнання об'єкта відбувається наступним чином: фіксація будь-якого явища (речі) серед інших речей (в результаті випадковості чи цілеспрямованого пошуку), сприйняття знаку (синтаксичний рівень інформації); свідомо спрямованість на цей предмет суб'єкта (у випадку зацікавленості), в результаті чого відбувається означення явища (семантичний рівень інформації), вибір знаків і об'єднання їх значень у загальну систему знань суб'єкта (прагматичний рівень інформації) [2].

Поглиблення інформатизації суспільства вносить суттєві зміни до цієї традиційної системи і породжує низку нових проблем у самій теорії пізнання, адже безпосередньо впливаючи на спосіб життя, процеси мислення, відображення дійсності, а отже і на всю культуру, одночасно відбуваються глибокі психолого-педагогічні трансформаційні процеси, пов'язані не тільки з питаннями підвищення власної інформаційної культури, але й з проблемою сутнісного розуміння гносеологічних процесів та їх специфіки у межах інформаційної культури.

Власне інформаційна культура як необхідний компонент історичного процесу у широкому розумінні поступово стає визначальним аспектом соціального життя. Складність цього феномену полягає в тому, що він є водночас предметом, засобом і результатом пізнавальної активності сучасної людини, а отже безпосередньо впливає на характер і ефективність усіх пізнавальних процесів і практичної діяльності. В якості відносно цілісної підсистеми професійної та загальної культури інформаційна культура послуговується єдиними категоріями, як-от: культура мислення, поведінки, спілкування і діяльності [9]. Натомість слід виділяти базові гносеологічні компоненти (компоненти гносеологічного характеру), характерні саме для процесів інформатизації.

Так, будь-яка взаємодія, міжособистісна чи колективна, передбачає використання можливостей інформаційних технологій. Рівень пізнавальної активності суб'єкта інформаційної культури залежить від ступеня компетентності та вільної орієнтації в сфері інформаційних технологій, а отже обов'язкову гнучкість і адаптивність мислення, антиципацію наслідків інформаційної діяльності, що, у свою чергу, дає змогу суб'єкту пізнавальної діяльності використовувати перевагу інформаційних і телекомунікаційних технологій для найбільш ефективного вирішення фахових задач. Усі ці компоненти висувають якісно нові вимоги до системи освіти, однією з головних функцій якої в інформаційній культурі стає необхідність професійно-соціальної адаптації в сучасних інформаційних умовах навчального процесу зокрема, і суспільних процесів та викликів загалом.

Під таким кутом зору важливим залишається і діяльнісний компонент культури. Культура втілюється, перш за все, у стійких зразках діяльності, що постійно повторюються і ґрунтуються на основі конкретних навичок і вмій. Власне інтелектуальну діяльність можна розглядати як в антропологічному вимірі інформаційних утворень комп'ютерної цивілізації, так і в семантичному полі культури. Але сучасний гуманітарний дискурс дотримується традиційної, так званої "вертикальної" моделі пізнавального процесу, коли когнітивні процеси розглядаються у вигляді руху від чуттєво-емпіричного до теоретичного мислення і далі – до практики. У процесі підготовки майбутніх учителів іноземних мов у межах вертикальної моделі увага освітнього процесу буде зосереджена на підвищенні ефективності всіх видів роботи з англійською інформацією (у процесі отримання, кодування і переробки інформації будь-якого виду), вміння, що вимагає функцію створення якісно нової інформації, її передавання і практичне використання в навчанні іноземних мов (у навчанні вимови, лексичних одиниць, граматичних явищ, структур мовленнєвих актів тощо) [8].

Головним недоліком такої моделі виступає проблема інструментально-практичної орієнтації пізнання, що повинна проявлятися на всіх етапах пізнавального процесу, а не лише бути завершальною, інакше втрачається цілісність пізнання і зв'язок між його окремими етапами [6, с. 73]. Сучасна вітчизняна

педагогічна думка зосереджується саме на такій вертикальній моделі, головним чином досліджуючи проблему практичного оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями навчання, зокрема майбутніх філологів.

Така вертикальна модель відсуває на задній план важливу складову пізнавального процесу, що пов'язана з творчою уявою, інтуїцією, конструктивізацією емпіричного матеріалу, символіко-образною активністю та мовною свідомістю. Саме цей принцип у свій час Імануїл Кант називав синтезом теоретичного та емпіричного. Сьогодні, на наш погляд, більш актуальною виступає так звана "фронтальна" модель, коли теоретичне і чуттєво-емпіричне охоплюють досліджуваний об'єкт одночасно і це, зокрема, потрібно враховувати в процесі формування інформаційної культури майбутніх учителів іноземних мов. У центрі цього процесу пізнання знаходиться творча інтуїція, продуктивна уява, символічні форми, категоріальні матриці синтезу емпіричного та теоретичного, здатність наочно-гностичного і мовного моделювання [6, с. 74].

У площині фронтальної моделі теорії пізнання у процес освітньої діяльності майбутніх учителів включаються знання інформаційних ресурсів власної професійної сфери, розвиток гуманістично орієнтованої інформаційної ціннісно-сислової сфери окремого студента, акцент на поглибленні інформаційної рефлексії, що передбачає, з одного боку, наявність творчості в інформаційній поведінці й соціально-інформаційній активності та врахування національно-культурної своєрідності мовленнєвого спілкування, а, з іншого, – критичне ставлення до процесу споживання і вироблення інформації, необхідність умінь сучасної людини обробляти інформацію та критично її переосмислювати, зокрема, у межах специфіки фаху [8].

Отже, розгляд теоретичних позицій гносеологічного підходу, аналіз базових гносеологічних компонентів, визначення фронтальної моделі пізнавального процесу як пріоритетної дозволяють стверджувати, що врахування гносеологічних засад є вагомим теоретико-філософським підґрунтям для розробки відповідної моделі формування інформаційної культури, адже саме реалізація гносеологічного підходу дає можливість майбутнім учителям іноземних мов адаптуватися до сучасних інформаційних умов навчального процесу й використовувати перевагу інформаційних технологій для ефективного вирішення фахових задач.

Таким чином, розгляд базових гносеологічних засад пізнавального процесу в цілому, та процесу формування інформаційної культури майбутніх учителів іноземних мов зокрема, дають можливість констатувати, що їх врахування сприятиме більш ефективному формуванню вказаної культури, проте успіх формування інформаційної культури залежить від визначення та реалізації аксіологічних основ, що і є перспективним напрямком нашого подальшого дослідження.

Використані джерела

1. Березенко В. Онтологічний та гносеологічний аспекти теорії PR / В. Березенко // Український науковий журнал "Освіта Регіонів". – 2014. – № 1-2. – С. 65.
2. Болотова Е. А. Информация как философская категория: онтологические и гносеологические аспекты: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.01 / Е. А. Болотова. – Краснодар, 2005. – 127 с.
3. Значенко О. П. Формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. П. Значенко. – Київ, 2005. – 20 с.
4. Кириленко В. В. Формування інформаційної культури майбутніх учителів-філологів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В. В. Кириленко. – Вінниця, 2013. – 20 с.
5. Клименко А. О. Формування інформаційної культури майбутніх педагогів у навчальній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / А. О. Клименко. – Тернопіль, 2010. – 20 с.
6. Кримський С. Запити філософських смислів / С. Кримський. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
7. Колодюк А. В. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні: дис. ... канд. політ. наук / А. В. Колодюк. – К., 2004. – 234 с.
8. Лук'янченко І. О. Формування інформаційної культури майбутніх учителів англійської мови: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / І. О. Лук'янченко. – Одеса, 2008. – Режим доступу: <http://www.disserscat.com/content/informatsiya-kak-filosofskaya-kategoriya-ontologicheskie-i-gnoseologicheskie-aspekty>
9. Педагогічні аспекти відкритого дистанційного навчання: монографія / За ред. О. О. Андреев, В. М. Кухаренка. – Харків : ХНАДУ, 2013. – 208 с.
10. Рамський Ю. С. Методична система формування інформаційної культури майбутніх вчителів математики: автореф. дис. ... докт. пед. наук. 13.00.02 – теорія та методика навчання (інформатика). – К., 2013. – 56 с.
11. Навчальний посібник з курсу "Філософія освіти" для осіб, що навчаються в магістратурі за спеціальністю "Педагогіка вищої школи" / Т. Н. Кучера, Л. І. Насонова, В. В. Дейнека. – Харків : ХНМУ, 2015. – 63 с.

Стеченко Т. А.

**ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ
ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ**

В статье рассматривается природа информационной культуры в структуре общей теории познания. Исследуются гносеологические основания формирования информационной культуры, являющейся целостной подсистемой профессиональной и общей культуры человека и проявляющейся в специфике когнитивных процессов. Обосновывается необходимость трансформации классической модели теории познания, что позволяет усовершенствовать познавательный процесс, акцентируя внимание на символично-образной активности и языковом сознании будущих учителей иностранных языков.

Ключевые слова: информация, информационная культура, теория познания, гносеологические основания.

Stechenko T. O.

**GNOSEOLOGICAL GROUNDS
FOR FORMATION OF INFORMATION CULTURE
OF FUTURE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES**

Considered in the article is the heart of information culture in its overall theory of cognition borders. The author after having researched the peculiarities of modern principles of forming information culture of future teachers of foreign languages appeals to gnoseological grounds of information culture which is sufficiently a comprehensive subsystem of professional and general person's culture which manifests itself on the specific cognitive processes level of an individual.

Within the framework of the gnoseological system any theorization is unfolded on the basis of the opposition "Subject – Object" cognition which allows to show the process of cognition, based on the social-historical and practical activity. In the context of gnoseology, education is a system of socially and historically predetermined norms and procedures in which interrelation of concepts of education, studying, upbringing, knowledge, skills and experience are completely opened.

Emphasized is the necessity of transformation of classical vertical model of the cognition theory into a frontal model, when theoretical and sensually empirical cover the investigated object simultaneously, which in particular should be taken into consideration in the process of forming the information culture of future teachers of foreign languages. Creative intuition, efficient imagination, symbolical forms, categorical matrixes of empirical and theoretical synthesis, an ability of visual-gnostic and linguistic modeling are in the centre of this cognition process. It will let improve the cognition process, emphasize a symbolic-visual activity and linguistic consciousness of future teachers of foreign languages. A need to analyze the information and critically reconsider it, especially within the framework of its sphere, is determined. Taking into account the epistemological grounds of information culture is a significant theoretical-philosophical base for developing the effective model of forming the mentioned culture.

Key words: information, the information culture, the theory of cognition, the gnoseological grounds.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2017.